

TAFAKKUR
MONTHLY

تفکر

دېر تفاوت دی په انسان کې د معنا په لحاظ
واړه مشغول دي ځينې ځان ځينې جهان جوړوي

(کل پاچا الفت)

ناشر فعاليت های علمی-تحقیقی، ادبی و فرهنگی اقوام برادر به زبان های
اوزبکی، ترکمنی، بلوچی، نورستانی، پشه یی، شغنایی و گوری.

دربیمه دوره، شپاړسم کال، (۷-۸مه) گڼه، پرله پسې (۱۴۴-۱۴۵مه) گڼه، ۱۴۰۳ ل. کال نله- لړم (میزان-عقرب)، ۱۴۴۶ هـ. ق. کال ربیع الاول-جمادی الاول، ۲۰۲۴م. کال سپتمبر-نومبر

تانو زبې ټي هيلاره (تعليم) نه كېراوه تانو زبېه رټي كي كڅ تائير لريمان؟

گوري

استاد غلام نبي ناپړوال

جيټه نامه نه بکه پېنه کړیک عکس العمل لېږان نه گه-
بؤ، مقابل بک اتې بې تفاوتې او غفلته نه اساسې وړې
بي قوي او زوړور بيمان. زيبه ني نجيتانه بې تفاوتې ني
اساسې اووې گراف وارې بي رت او دره بيمان، شيلان
زې تيمې اول تانو زيبه ني اهميتانکې نه باليمېت، خو
کؤل پرزوت بؤ، گيري تينې وخته او کنټا پېنه
تريتمان او گيري بکوله روي يک زننه (فردې)
کوشش نامې زې تسؤ يکتان کېرېتيتيو، يک ډل او
قوي تمه نه قوت او کټيک ژوپاتيتيو، نو اشیکې فکر
بعضې خلکه منزي لو بئ لېوان ديمان زې وؤو زيب
يک تخنيکی مشکل بي لريمان يا اته كي نه لريمان
زې لؤگه نه زيبانه منزي سيالي کېريو يا تانو زيبه-
ني جيټانکې وؤو جيکته يا هيلیکه نه وخت ټي يو او
اسه زيبه ورې بي بئ بیکه نه بکاتکې گايي يو.

۳- زيب ضعيف او پېمؤشيمان

زيبه ني ترقي شخي، قوي بيوواو شخي، بئ بيوواو
شخي او زيبه ني ساتاواو شخي کته تم نامانکې ... ۲مؤخ

تانو وخته کارانه لفله خدمت نه کېرؤس بؤ او تسه کارا
نؤنگي بېچيني او بلبلانې بئ نه زانؤن بؤ، گيري کارانه
مؤته نام شؤکيته، پؤشه نام منزه پېنه دپته او کارا پېنه
کنډر ژوپان ديبه. زيب بي اشیکې مثال لريمان زې
تانو جيټه نامه ني او روزادنامه ني فعاليت او خدمتي
پؤدمديکته ني او ترقي ني بکاتکې ديمان او وؤو تؤل
بيمان زې تانو زيبې ټي تعليم کېرېتيتيو، تحقيق
کېرېتيتيو او نؤنگه نؤنگه پؤشه نامه نه وؤشټيکته نه
چانس لريټيتيو.

۲- زيب تانو او لؤگه نه بېتفاوتي ني ناخبر (بناکار) بيمان

که تانو زيبې ټي تعليمه نه تم نام نه بؤت بؤ، بېشامي
بېشامي وخته نه پره تيکې ټي زيب بي هر بکه نه بې
تفاوتې منزي مؤخ بمان، شيلان زې تانو زيبه ني پؤده-
مي ورېيسن لؤگ بي تېن ټي زيبه ني پروا نه
ساتيمېت، تيمې کؤخيمېت زې اتې زيبه ني تائير او
حيثيت منزه پېنه دي يو او هر بکه نه لساني فقر او
پؤزبیکه منزي مؤخ بي يو. ورې وؤو زې که تانو زيبه ني

تعليمه نه ډېو او پروسا کې زې تانو زيب نه بؤو بؤ،
وؤو گيري زيبه لو مشکل او پته دریکه منزي
مؤخامؤخ کېريمان زې تسؤ کته نقطه او عوامله نه اتې
ياداوه کېريکه:

۱- زيبه ني مؤخپؤدمديکته ني (ترقي ني) فنت بند بيمان

تانو زيبه پېنه تيمېک ورې زيبې ټي تعليم کېراوه
تانو زيبه رټي هر كي پېنه پؤده مه اسه تائيره لريمان
زې زيبه نه پؤدمديک او ترقينه فنت بند بيمان، شيلان
زې زيب دیکه نه يک فنته نه حيثيت او مثال لريمان
زې تانو خلکه نه دیک جيکې بئ بيمان او پؤدم ديمان.
زيب اشیکې يک کارانه مثال لريمان زې تينې کې
پؤشه نام او کېکې او خدمتي بئ بیکه نه بکاتکې
ديمېت او ميوه نام کاره واله نه (باغوانه) لفله کيمې
خدمتي بئ حاصل تيمېت او پخيمېت. وؤو کاره
شؤبانه شؤبانه بېچين او بلبلاننه تان ژوپيمان او
شؤبانه کنټ او هاره نامې سؤنه ژؤيک پیکه نه تان
ژوپيمان. که کېني کارانکې کاره والې او نه ټيتس بؤ او

تانو زيب او باتي ټي تعليم کېراوه لو ډل تائير
اوافيده لريمان. اتې امه تسؤ کڅ او منفي تائير او ډل
تاوان نامانکې انگؤر داميمېک زې هيلیکه نه (تعليمه-
نه) ډيوه کې تانو جای زيبه پېنه علاوه وارې زيبې ټي
هيلیکه کې يک زن او فرده رټي بيمان او تسې ميلئ
مؤخ بيمان.

زيب يک ليگالي دوامدار پروسه (فنت) تيني زې هر
قسم تغير، يعني کڅ (منفي) يا لفله (مثبت) تسه رټي
تائير کېريمان. ايېن معنايې، که کېني وؤو تغير او
تحول زيبه ني بئ بیکه نه (مؤخپؤدمديک) بکې ديمان
بؤوه بؤ، زيب ورې بي ميلئ بئ بيمان. نؤنگه
اصطلاحات، کلمه نام، لغت نام، خېټنه نام او ورې
موضوعات بي بئ بيوواوني ذخيره لريمان تيبه، خو که
کېني زيب شيلي بؤو بؤو زې تعليمه نه فنته پېنه
دؤرايي دري بؤو بؤ، نو گيري نؤنگه او مثبت تغير او
مؤخپؤدمديک پېنه فايده نه گؤيبه او كي زې
استانکې آيتؤسې تسه بي استه پېنه تيبه.

ابورېحان البيروني نين دؤرموش يۇلى و اؤنين علمى ايش لرى

ترکمنى

(۱)

محقق نورباغدى نور

مقاله نين غيسغه مضمونى (چكیده)

دانشمند لر و عالم لار اوزاق عصرلرين دوامينده اؤز كۆپ طرفلى علمى و عجايب چپر اثرلرى و دؤره ديجيلىگى بيلن دنيانين و دنيا مدنيتى نين اؤسۆشینه اؤلى غۇشانت لار غۇشاپ دیر لار. شۇل ساندە اؤلى دانشمند و بيک عالم ابورېحان البيرونى هم انچمه علمى ايشى و اعتبارلى دؤره ديجيلىگى بيلن دنيا مدنيتينه هم- ده علم دنياسينه اؤلى خدمت اديپ دیر. بيرونى، اؤز دورنين مشهور حکمدارلارى نين كۆشگۆندە بۇلۇپ، علم- بيليم بيلن مشغوللايپ، علمى بارلاغلاريني دوام اتديريپ دیر. اول، ۱۰۱۷-نجى ميلادى ييلدان باشلاپ تا عمرنين آخرينه چنلى غزنى ده بۇلۇپ، اؤز علمى ايش لرينى غزنه لى حکمدارلارنين حمايتى آستينده دوام اتديريپ دیر. شۇل ساندە غزنه لى حکمدارلاريندان سلطان محمود غزنوى، سلطان مسعود و سلطان مودود ابورېحان البيرونى نى غۇلداپ، اؤنين مهم اثرلر يازماغينه و دورنين بيليم ديليني اؤرنمگينه سبب بۇلۇپ دیرلار. غزنه لى كۆشگۆندە ايشلان وقتى، يعنى ۱۰۱۷-۱۰۴۸ ييل لارده ابورېحان بيرونى بيليم دنياسينه اؤلى غۇشانت غۇشان مشهور علمى ايش لرينى يازپ، انچمه اثرى ميراث غۇيۇپ دیر، دؤره دن مهم و دنيا فايده لى اثرلرى بيلن غزنه لى سلطان لارى طرفيندان هم- ده خلق طرفيندان حرمت لانيپ اؤنگه اؤلى بها بريليپ دیر. بيرناچه علمين آتە سى و غۇرۇجى سى حساب لاتان ابورېحان البيرونى رياضى، تاريخ، جغرافيه، ستاره شناسلىق، فلسفه، طب، فارماکولوژى، انترپولوژى (انسان بيليمى)، جيولوژى، سوسياولوژى (جمعيت بيليمى يعنى جامعه شناسى)، اتنولوژى، فيلولوژى، اؤسۆمليك لر بيليمى (گياه شناسى)، فزيك، كيميا، طبيعت بيليمى، دين لر تاريخى، ادبيات، كارتوگرافى (علم نقشه کشى) علم

لرى بۇيۇنچه ۱۵۰ دن غۇراق اثرى و علمى ايشى ميراث غالديريپ دیر، بولاردان اينگ مشهور و اؤلى علمى ايش لرى بولسه "العصر- الباقيه عن القرون الخالية" (قديمى خلق لاردان غالان يادگارلىك لر)، "هندوستان"، منرالوژيه دگيشلى "كتاب الجماهر فى معرفة الجواهر"، "جيودوزى"، "ستاره شناسلىق"، "كتاب الصيدينه فى الطب" و "القانون المسعود" (مسعودين قانونى) آتلى اثرلرى دیر. بو مقاله ده، اثر لرى بيلن علم دنياسى نى بايلاشديران بيگ دؤرموش يۇلى و اونين علم- بيليم فعاليت لرى، جيودوزى و رياضى علمى، منرالوژى، ستاره شناسلىق، ادبيات، تاريخ هم- ده مدنيت اؤزلارينده آليپ باران انچمه علمى ايش لرى و باشغه علم لر اؤرده دؤره دن اؤلمز- يتمز اثرلرى باره ده معلومات برلن دیر.

اساسى سؤزلر (كليد واژه ها): البيرونى، دؤره ديجيلىك، علمى ايش، دؤرموش يۇلى، غۇشانت.

گيريش (مقدمه)

علم- بيليمه و دؤره ديجيلىگه چاكسىز حرمت غۇيان فهمدار و عقلدار شخصيت لرميزدن و اؤرتە عصرده دنيا علمى نين اؤسمگينه سالداملى غۇشانت غۇشان بيگ عالم لاردان بيرى هم ابورېحان البيرونى دیر. گۆندۇغار علمى نين و مدنيتى نين اؤسۆشينه و غالقيناماسينه ده اؤلى غۇشانت غۇشان ابورېحان البيرونى مسلمان عالم لارى نين ايچينده اينگ بير اؤنگده باريجى لارى نين بيرى دیر. ۹۷۳ ميلادى ييلده خوارزمين کات شهرينده دۇغۇلان بو عقلدار عالم، انه- آتە سيندان يتيم غاليپ، خوارزم كۆشکيندكى دولت آدم لارى و مشهور رياضى دان ابو نصر منصور بن على عراق طرفيندان اؤسديرليپ، يتيشديرليپ دیر. بيرونى، اؤز دورنين مشهور

حکمدارلارى نين كۆشگۆندە بۇلۇپ، علم- بيليم بيلن مشغوللايپ، علمى بارلاغلاريني دوام اتديريپ دیر. اول، ۱۷ ياشينده علمى ايش لرينه باشلاپ، ۲۲ ياشينده ايليکينجى بۇلۇپ يرين شکلينى (کره زمين) ياساماي باشاريپ دیر. اول اؤز انه ديليندن (ترکى) باشغه- ده عرب، فارس، يونان، سانسکريت و عبرى يالى ديل لرى غۇي شکلدە بيلپ دیر، بۇ هم عالمه شۇل ديل لرین عمومى ديل شناسلىق اؤرنيليشيني عمله آشيرماقليغه اؤلى کمک اديپ دیر. بيرونى اثرلرينى عرب ديلينده يازپ دیر.

ابورېحان البيرونى، دنيا بللى رياضى دان، ستاره شناس، جيولوگ، فارماسيست، تاريخ چى، جغرافيه دان، ديل شناس و دين عالمى دیر. بيرونى، تحقيق بيليم لردە جيولوگ (زمين شناس)، معدن شناس، فارماسيست و فزيك دان حکمينده مشهور دیر. عالم لار، بيرونى نين ۱۵۰-دن غۇراق علمى اثر لرى يازانديغى باره ده نيغتايۇرلار. عقلدارين يازان اثرلرى نين همه سى نى بيزين دورميزده نشر اديلسه، هر بيرى سى نين سانى ۳۵ چاپ ليست دن عبارت بۇلان ۴۰ جلدليک کتاب بولارتى.

ابورېحان البيرونى رياضى، جيوفزيك، منرالوژى، فارماکولوژى، كارتوگرافى، ستاره شناسلىق، تاريخ، جغرافيه، فلسفه، ادبيات علم لرى بۇيۇنچه، هم- ده دۇرلى گۆرنۆشلى استرونوميكى (ستاره شناسلىق) و جيودوزيكي اؤلچک غۇرال لاريني ياساماقده اؤلى و فايده لى ايش لرى بيتيريپ دیر. تاريخ چى اردوغان مرجيل "عالم، عقلدار ابورېحان البيرونى نين ايش لرى دنيا علمى و مدنيتى اؤچين اۇرآن قيمت لى دیر" ديبپ يازيۇر. عمرى نين كۆپ بۇله گينى (۳۱ ييل) غزنى ده ياشاپ، عجايب اثرلرى دؤره دن بيرونى، دنيا تاريخى نين پارلاق ييلديزى دیر.

تحقيق ارزشى و اهميتى

بو مقاله ده، اؤرتە عصرلارده دنيا علمى نين اؤسمگينه سالداملى غۇشانت غۇشان بيک عالم ابورېحان البيرونى دؤرموشى، علمى ايش لرى و دؤره ديجيلىك لرى و آيراتين ده غزنه لى سلطان لارى سلطان محمود غزنوى، سلطان مسعود، سلطان مودود دورينده علم اؤرينده آليپ باران اهميت لى ايش لرى دۇغۇسوينده غيسغه هم بولسه قيمت لى معلومات لار بريلندير. بيرونى نين كۆپ ييل لارين دوامينده تۇپلان تجربه سى، علمى بارلاغلارى نتيجه سينده دؤره دن اثرلرى دینگه بير تحقيق علم لار اوجين دال، ايسم تاريخى، مدنى- ميراثى اؤرنمک اؤچين ده اهميتى اؤلى دیر.

تحقيق هدفى

بو مقاله ده، بيک عالم ابورېحان البيرونى نين دؤرموش يۇلى نى و علمى مقامى نى تانيتيلمای، اؤنين دؤره ديجيلىگى و اثرلرى نين دنيا علمى نين اؤسۆشيندكى رولى نى و غۇشاندينى بيلديريلمگى هدف لندى.

تحقيق اصول لارى

بو علمى و تحقيقى مقاله نى يازماق و حاضرلاماقده، كتابخانه يى تحقيق روشى نين تحليلى- توصيفى اصول لاريندان اؤلانيلدى.

۱- ابورېحان البيرونى نين دؤرموش يۇلى

علمين عجايب قدرت لارى نين بيرى ابورېحان محمد بن احمد البيرونى ۹۷۳ ميلادى ييلده گۆنبتاتر خوارزم شاه لار دولتى نين مركزى بولان کات شهرينده دنيا اينيۇر. اول، ۱۰۴۸ ميلادى ييلده افغانستان نين غزنى شهرينده دنيا گۆزليرىنى يۇمۇيپ دیر. اصل آدى ابورېحان محمد و بيرونى اؤنين لقبى دیر. اى.ى. كراچكوسكى نين آيديشينه گۇرأ شهردن داشده، اوبه ده دۇغلانديغى اؤچين ... ۳

به نام خداوند لوح و قلم

د سرمقالې پر ځای

شغنانی

زمین غصپ کن ات قاضی عدالت

فڅج نفذج، یی ښاراند یی قاضی فڅج. دی قاضی یېن مردم لپ ژبوج ات احتراموېن چوړج. یی ښاب اس ښاېن قاضی ات وی نفرېن ښار ارد نارېن، دؤند جهت ادې، چنېن مردم اند چیز مشکل ات چیز ضرورت. داؤ اكدی تی نارېن ات یی جاندی یدېن دېف ارد ښاب سوؤ، دذ داؤ دی قریه اندی رسېن. ید قریه مردم اس قاضی سوؤ، یدېن تروی خېز، تاوېف سوالېن ارد جواب ذیدات وېف مېنکلات احل کښت.

خؤند سال پېښ اكدی قریه اندی یی چارک مؤړج ات اس وی زمین میراث رېذج. ید وی زمین بایدوی بیوٹ پخ ارد فراېت، امایدوی چارک پخ وی زنده گی اندی لپ خلک فڅج، دؤنداډېن دی وی داد زمینېن وردنه داؤکچوړج. دی غذا بخند یی امک فڅج، یدوی امک مردم خېزندوعدده ذید ادې، هروخت یدوی خېردی غلاؤست، وی داد زمین ته ورد تسلیم کښت.

وختا ید غذا خؤند پېذترخوامک چیدسوؤ، تاوی امک وی داد زمین ورد تسلیم ذید، اما یدوی غذا امک لوؤفد، ادې یم زمین مند، می ته تر نه داؤام، اتا فکر کتم. کښت ادې، دی داد زمین درد داؤکښت.

اکدی تی دی غذا نرترسار، اس سارتردگه مېٹ، اس مېٹ ترهفتا، اس هفتا ترمېست وېذدات اكدی تی خؤند سال نرجیست. دی خؤند سالندی خوځېم دی غذا زمینتی ښاب چوړج ات دی حاصل مفتت خیرت. یدغذا فامت ادې، یددی امک ته دی زمین درد نه داؤکښت، دذسوؤ تردېف کتنکېن خېز داؤکښت. دگه روؤ اته یددی غذاامک یی دروؤ گاپ تی دی غذا کښت بندى، تاورد دگه مزاحمت ماؤکښت. اكدی قضیه مردم ترقاضی غوړ فرېت. قاضی وعده ذید ادې دی غذا زمین ته اس دی امک پرچیډات دی غذا ارد ته تسلیم کښت. قاضی اكدی ښاب خوادمېن ارد لوؤفد ادې، دی مو فارچ یاسېت دی غذاامک زمین ارد پېتېت خو، لاؤکېت. داؤ قاضی محافظېن دی فارچ زېن یاسېن دی غذا امک زمخېن ارد پېت کښن خو، یدېن. سارکی اته داؤ محافظېن لوؤډېن قاضی فارچ بېذج، وی یېن خفج. داؤ محافظېن بعد درښکید دی ذېن. ښکړېن، ښکړېن اته دی غذا امک زمخېن ارد دی فارچ فرېن، ډېن ترقاضی خېز وی. قاضی حکم کښت تادی زمین صاحب فوری ترمحکمه حاضرېن. دی

تانو زبېي ټي هيلاه (تعليم)
نه کپراوه تانو زبهرتې کي...

ضرورت تیني زې باید عملي بیتیتېو، خو که ایمی ټم نام عملي بیکه نه فنته پېنه درؤت بو، گیري وؤی زبب پېمؤشیمان او ضعیف بیمان، نو لازم تینه زې اتې ډېوه کې تانو زبېي ټي تعلیم کپراواني وؤلیاته او خکاره هر بکاکې پام بي یو.

۴- خپتاوه او آثار کم بیمېت

هیلاواني (تعلیمه ني) فنته کې که امه یكؤله تعلیمه ني نصابه نه موادکې بالووه بو، اتې نصابه شخې لو زیات زرگؤنه او لکؤنه اشیکی درسي کتاب نام خپتان دي تینېت زې تینې کتاب نامه کې لو زیات زرگؤنه یې نؤنکي کلمه نام، متل نام، تاریخي اثر نام، هیچان نام، علمي اصطلاحات او ورې مختلف موضوعات او مسایل منزاککې جیمېت زې وؤی بي تانو زبېه ني بی بیکه ني ذخیره ژوېیمان او گیري زې کؤل تانو زبېه ني شاعران، خپتن نام، ادیبان، خپړته نام او فرهنگیان پیدا بوؤت بو، گیري ورې بي میلئ زبب قوي او پؤدم دیمان. که تانو زبېي تعلیم نه بیمان بوؤه بو، گیري بېشامې بېشامې وؤی ټم (سلسله) بي ضعیف بیمان او تانو زبېه ني خپتیکه ني (لیکیکه ني) قدرت او توان پیکه او کم بیمان.

۵- زبب سیالییه پېنه ښیمان

سیالی شيکي شئ تیني زې هر

زبب شیلی شئ تیني زې تسه نه پياناوه، مۆخپؤدمدیک او اهمیت تانو جیته نامه ني جیکې بیمان، خو که تسؤ رتئ تانو زبېي تعلیم نه بوؤه بو او تانو زبېه ني جیته نامه خپتیکه نه (لیکیکه نه)، جیکه نه میدانه پېنه دؤرایي ساتون بو او اتې آککې کي توجه نه کپرون بو، وؤی زبب گیري دېس دېسه نه پره تیکې بېشامې بېشامې تانو اهمیت او موجودیت ته استه پېنه ټیمان او متروک بیمان.

۷- نؤنکي تجربه نامه نه فنته پېنه (کتیکه پېنه) پته دریمان

زبب بي وخته نه پره تیکې پرزانه (علمه نه) گاشټې نؤنکي تجربه نامانکې او زبېه ني شوېان بیکه ني ټم نامانکې ضرورت لریمان. نؤنکي کلمه نام ژوېاوه، زېتېلیکه ني قسما قسم ټم نام او کشفیاتکې نؤنگه نؤنگه نام نام او ورې آککې زبېه ني ضرورت تیني زې وخت وخته زیپېرزیته نام تسه رتئ تانو نظرنامه ټیمېت، خو کریک زبب زې تسه رتئ هیلیکه نه او پرزیکه نه (تعلیم او تربیانه) ټم نه بیمان بوؤه بو، تینې زبېه کي لو پیک زیپېرزیته اېنټي پرزیمېت زې اتې زبېه ني کوڅنه نامانکې وخت وختي مثبت جواب جیتیتېو، نو کریک زبب زې هیلیکه ني او پرزیکه ني (تعلیم او تربیاني) ټم نامه پېنه دؤرایي بوؤی بو، تسې زبب گیري نؤنکي تجربه نامه پېنه دریمان.

۸- کلتوره ني غریبه منزي مؤخ بیمان

زبېه ني هر ټم او شوېان بیواوه یک

نام خپتاتیتېو زې گور نیکه نیکه نام تانو جای زبېي ټي تعلیم کپرتیتېو زې وؤی ټم تانو زبېه ني مۆخپؤدمدیک، بیتیک او زبېه ني زېته ساتاوا کې لو مهم، مثبت او اساسي رؤل لریمان.

اجواس داسـتان...

کي گه اېکه قاب کوچه وېتا نېتا اېکه ټون پشي په له وي شره وېگي آوايي چنچورا انتظارې تياگان کپوتار، اوټوکوپک چنچوپک پېياگان او مه اشپري بومزايدي په کبگن اجواس ميز او چوکيا درغزيرک بل مېنا تا ای بجا سيلې او ساعتې ملتنا بکار وټياگان اووېشو لېگه ساته گي سوسياگان يگان تي به کوټو چنچورايه دېگي کودن کودن لاشوونپاها او رنگ رنگ وري ذات پرندا به اياگان دفترې انډيو النې هيران گي مه کوزات پرندا اېن.

اجوا بو ازوا او خوشاليدې مېگي فکر کاگم پريان اېن مخول پرندا ميني به نه آن لشوېم ميس نه کيولا بندايه پله ميني شي لکه الله س مخلوقه پله به مينا او مېنا خدمت انتې فخر کفا او خوشال تگا ميس گوشنگه به چنچورا انخول او ته کوپک تقريباً ۲۰ دی درېتا ۳۰ او ميخول دينده دوي چنچوپک پنجرایه نه اذا دساتويا اېن ملتنا بلاد اېن يو گوشنگي اک پله وټوه تا نيالا نېوا ته تگا دستي سالون کوټاس مخامخي اوو اوپلا پچه لېگس کوټاس لېونده بل پري سودی گي چنچورا

غذاۋامک تېږت ترمکمه فېن. قاضى دى غذاۋامک خوفارج دزدى اندانجيشد، درد لوښد، ادې، دى دزدى اند ياپول جريمه داگنېت ات ياتربندى خوڼه سۇد. يددى غذاۋامک قاضى اردلوښد: قاضى صاحب! وزم اس قارج اچت خبرنست ات وى باراندى يى چيزت نه وزوئم. قاضى وى نه لاگنېت. يدچارک درو نيود دېد، ازرات زارگى کښت ات لوښد: قاضى صاحب! وزم اس خومارگ خبرات اس دى قارج دزدى يم خبرنست. يدچارک هرڅوئند زارگى څه کښت، فايدا نه کښت.

قاضى قد درد: اي کاکا! توخوموئنکرماکن، قارج توزمڅېن ارد پېداست. قاضى دى آدم لپ بڼاج ات وېس کښت ات لوښد دې ارد، ادې اگه اقرار څه نه کنى توته زندوونى کنم، توبايديى قانونى پوئد فرى. يد چارک لوښد: قاضى صاحب! دى قارجېت دى زمين ارد پېداڅه چوډ، يد زمين اصلاً مندنست. قاضى پېښڅت: ځى يدزمين تند نست ات يد چند؟ يو چارک جواب داډج: يد زمين موڅراډپڅ اند، دى کارى يوچورج. قاضى ڤاپېښڅت: توفراد پڅ کايى، ڤاروى ترموڅېز. يدچارک جواب ديد: موڅراد پڅ بندى، يتاو نه ڤارذېد. قاضى خونگهېوئېن ارد لوښد: سېت دى کاکا فراد پڅ پېدايېت خو، ڤېت ترموڅېز. قاضى نگهېوئېن سېن، دى چارک پڅ اس بندى خوڼه اندى زوپېډېن، ڤېن ترقاضى څېز. قاضى دى غذاۋامک پېښڅت: آجووئ يدزمين تند نا؟ يد غذاۋامک ديد: قاضى صاحب! بلى ! يد زمين مند. قاضى لوښد: آکا کا وزفکر کنم، يد جووئ موڤارج خفج نه ڤېد، دوئند آڤېن ادې، يد خوتربندى خوڼه بندى ڤدج.

يد غذاۋارذد ترقاضى، اس وى اجازاۋزېزد، دذلوښد: قاضى صاحب! يم قريه مردم ته فکث هم موڤامېن ات هم ته دى موامکڤامېن. دى قريه مردم پېښڅ، يد زمين چند. يدمو امک بعد اس موداد ميداو دى انجوښچ خو، مرد نه داگنېت ات سراس دى گه مويى ناحق گاپ تى بندى چورج تا قاضى صاحب! تمه شچ چيزقضاوت کنيت، وزم حق دار يا موامک؟ قاضى دى غذاۋامک ارد لوښد: اکاکا اکدى رقم څه ڤېد، يدتو فراد پڅ حق دار ات توته جريمه ساوى. قاضى ڤالوښد: کاکا! پؤل تو جريمه نه کنم، بندى مس تونکنم، دى توئم اس توتى زېزم، امايى شرط تى يدى، تومس خوتوومت اس خو خېرتى زېز. يد دى غذاۋامک لوښد: قاضى صاحب! وزم دى خو فراد پڅ تى دروغ توئم چودات دى زمين تى يم مس به زور خوڅېم بڼاب چورج. قاضى دذلوښد: ځى دس دى ڤېد، وزم مس خوتوومت اس توتى زانېکت.

قاضى آخردى غذاۋامک زمين کښت درد تسليم ات دى امک مس رخصت کښت. قريه مردم اس قاضى دوئش ات عدالت خش سۇدات لپث قلغ ات خوڼه آبادى ورد لوښېن.

راوى: آخوند دادعليشاه ، ٧٧ ساله ١٣٨٦، دهقان، محل مصاحبه شغنان. (سرمحقق خيرمحمد حيدرى)

انسان تسائکې بئى زانيمان، شيلانکې زې هر انسان کوشش کېريمان زې لفله تم کېري ورې پېنه پوؤدم دي يو، شيلانکې زې نوؤنگي زمانانه (عصره نه) نوؤنگي ټيکنالوژي منزي يکټان تانو زيبه پيده يو. زيب زې انساناني پريکته ني او پريټکته ني (افهام او تفهيمه ني) مهم وسيله تيني، سياليني اتې ميدانه کې بي زيب هر يک زيبه پېنه موخپوؤدمديک او ترقي کوشيمان او تسائکې بئى زانيمان. هر انسان، هر ټوپلن، هر ملک او دنياني هر يک زن اسه کوشيمان زې يک لفلي، موخپوؤدمديتي او مترقي زيب لري يو، دنياني ورې انسانانې پوؤدمديتي زيبه منزي سيالي کېري به ون، خو سياليني اتې ميدانه کې زيب تولې سيالي کېريبه زې اول تسه رتئ تانو زيبې تعليم بي يو، گيري زيبه نئى تانو جيټه نام تانو زيبه رتئ خېټاوه کېرېتي يو، وؤى زيب گيري مثبت (لفلّه) سياليني بکائکې ديمان، خو که تانو زيبه ني پوؤدمديکته ني اول دور، يعنې تانو زيبې تعليم نه کېرون بو، اتې زيبه ني گيري امکان نه تيني زې دنيانه پوؤدمديتي زيب نامه منزي سيالي کېري يو. تانو زيبې تعليم نه کېراوه وؤى تاوان لريمان زې دنياني زيب نامه منزي (پوؤدمديتي زيب نامه منزي) گيري سيالي کېري نه بمان.

٦- زيبه ني اهميت کم بيمان

کؤل زې تانو زيبې تعليم نه بووه- بو، بېشامې بېشامې دېسـنه دېسائکې اتې زيبه ني اهميت منزه پېنه ديمان او اسنه وؤى منفي تاثير اتې زيبه ني جيټه نامه رتئ بيمان.

ولسه ني کلتور او فرهنگه ني بئى بيواوو کې ډل او بيزاله رؤل لريمان. ايېن ترتيبې يک ولسه ني کلتوره ني شؤبانيار تينې وخته زيبه منزي يکټان او لوؤبوسيمان زې تانو زيبې تانو آيپل او زودات نامې تعليم کېرون بو، خو که کېني تانو زيبې تعليم نه کېرون بو، گيري زيبه ني کلتوري او فرهنگي شؤبانبار او لفليار منزه پېنه ديمان. ايېن ترتيبې بايد جيټک زې که کېني تانو زيبې هيلاوه (زده کړه) نه بووه بو، زيبه ني ضعيف بيکته ني نېړئ تانو فرهنگ او کلتوره ني غريبي منزي موخ بيمانتیکه.

که هيلاوه (زده کړه) تانو زيبې نه بووه بو، گيري زيب لو منفي (کڅ) تاثيراته منزې موخ بيمان زې اتې منفي بکنامه پېنه يکته ميانکې پوؤدم او لېران گېت.

تانو زيبې هيلاوه لو مهم باتي تيني او گيري ساپه پېنه مهم او اهميته پېنه پور وؤى تيني زې تانو زيبه تانو اولوکه مکتب، مدرسه او هليکټان زې تسې تانو جايني ميشټي او محبته ني پونزيسن کنخ او تانو آمو تينه، بايد تانو زيبه جاتيتېو او ساپ اسه تانو عادت گيرټيتېبو زې هر ټانیکه بوټ بو، تانو زيبې باتي کېرېتيتېو.

تعليمي چوکاټه کې مهم او اساسي باتي وؤى تيني زې رسمي روي تانو جاى زيبې ټي هيلیک او تعليمه ني هدفې تعليمي نصابه کې گوري زيب شامل بي يو او مکتبه نه نصابه نه بعضي خېټيسن کتاب نامه وارې زيب نامه پيده تانو زيبې خېئن-

او تي نه درن دسـتي بلگي او شنډگي سوسهـوي اوو بوجي تي او کنو پنزلتي گي معلوم جاغايه جيوى تگا گورېگي اېگه هاوار جايه مچا او پنزېگه او کوټېگه بو احطياط پله کوټه گي تاگي چنچورېک اسنيدې اېتا باندي او ختو گي نه اوران اندازاېدي پلو نشاجوپېتا لهونده پوشه گي بو خوشالېدي چنچورا او ته کوړېک اياگن مچياگن ايانا کاکن.

اجواس مه الاي ونتوال خبرآېن ارکوتي صواب خاترې اوو اچياگن کرانيانان بايان لا بکار نوونگي بوجيبه پورو جرېوي تند وري اوه اچو گوشنگه دي گن.

اجواى ايدواس خېسا کگن پورا چنچورا او ورېنچه بازري دانا دياېک ورېنجه انتي کلايه کرانا او چنچوراېني لهونده دانا پوشاېک مگرم ورېنچ ناپک چنچوراېنا دانا يه لمبه ورېنچ برې يگاېنچ او دانا دوره درپوتمام گوشنگ چمه گرېگه مچه گاېنچ گره نه بياچس گي پايه لېنه نه بن خو مجبور باچس گوشنگ چارا نشي. کوتي ورېنچ پايه لېنه زخمي گاېنچ انتې بوجيا اوپريشان بگاکم بومشکل پله کاغذ شه او برياکم ييل لېل گرياگم پچبل اچو ورېنچ گلا پورا لمگه جياگم ورېنچ مه زخمي ورېنچ دوره درېو اته لېو گلاېگه نياېنچ يگان کمکوي ارام او سکون بگاگم يوگي زخمي ورېنچ کوېک بگاېک خداي بکار کولېگا خو مم مه حالت انتې نارام اکم.

خو نارامېم خديي انخول حل ککن.

... ادامه دارا

ابوریحان البیرونی نین دؤرموش ...

خوارزم لی لار اؤنگه "بیرونی" یعنی اوبه لی لقبی نی بیرپ دیرلر (الله قوف: ۲۰۱۱، ۱۲). چاغه قا آته سیندان یتیم غالان بیرونی، اودین یغناپ غازانچ ادن انه سی طرفیندان اؤسدیرلیپ، یتیشدیریلیپ دیر، اؤنین دهنلی لیگی خوارزم کؤشکیندکی دولت آدم لاری نین و مشهور ریاضی دان ابو نصر منصور بن علی عراق یین اؤنسی نی چکیپ دیر و اؤنی یتیشدیرمک اؤچین کؤشکین حمایه سینه آلیپ دیرلار. بیرونی، بو یرده ابو نصر منصور و ابوالصمد یالی مشهور عالم لاردان ریاضی، ستاره شناسلیق، تاریخ، جغرافیه درس لرینی آلیپ دیر (گؤنی و قورقماز، ۲۰۱۶: ۲۷). اول اؤلی اؤقیبه صاحب لیغی بیلن یاشلیق دورینده ستاره شناسلیق غؤرالینی هم دؤزه دیپ دیر (آچل اوه، ۲۰۲۲: ۲۲). اول، خوارزم ولایتی نین مدینتی نین و علمی نین مرکزی بولان اؤرگنچ ده اؤز بیلیمی نی کؤپ طرفلایین اؤسدؤرپ و عرب، فارس، یونان، سانسکریت و عبری یالی بیرناچه دیلی هم اؤرنپ دیر. خوارزم شاه ابو العباس مامون کؤشکؤنده تۇپلانان عالم لار بیلن بیرلیکده مامون اکادمی سینده دؤره دیجیلیک ادپ دیر (محمد جانوف، ۲۰۱۷: ۹۶). بیرونی، اؤزؤنین ایتی ذهنلیلیگی هم زحمت سؤیرلیگی بیلن اؤرگنچ اکادمی سی نین عالم لاری نین آراسینده بلند آبرویه اییه بؤلؤپ دیر. اول، دورداش لاری نین آراسینده بیلیم لری نین گیتلیگی و همه طرف لایین چؤنلؤغی اوجین «دنگیز» لقبی نی آلیپ دیر. اول یاشلیقدان علمه

گلنینه، اؤنین فکری نی بیلماگه اؤلی ایسلگ بیلدیرپ دیر.

غزنه لی سلطان محمود، بیرونی نین علمی بارلاغلاری گچیرمکلیگی اؤچین اهلی شرط لری دؤره دیپ دیر. ۱۰۱۹ میلادی ییلدان باشلاپ، دولت غزنه سیندان بیرونی نین علمی بارلاغلاری گچیرمکلیگی و گره کلی غؤرالاری ادینمکلیگی اؤچین سریشده لر ایزیدرلی غؤیریلیپ باشلانپ دیر. معلومات لاره گؤره، بیرونی غزنلی ده اؤبسسرواتوریه غؤردؤرپ دیر. سلطان محمودین بریون سریشده لری نین حسابینه بیرونی علمی بارلاغلاری گچیرمک اؤچین غؤرالاری، انجاملاری ادینپ، ۱۰۱۹ میلادی ییلده اگبرت اؤلی دیوار کوادراتینی دؤرؤپ دیر. شؤیله ده اول اؤز دورنین اینگ کامل غؤرالارینی ادینپ دیر. غزنه لی کؤشکینده ایشلان وقتلی یعنی ۱۰۱۷-۱۰۴۸ ییللارده ابوریحان بیرونی دنیا علمینه اؤلی غؤشانت غؤشان مشهور ایش لرینی یازپ دیر (الله بردی اوه، ۲۰۱۹: ۱).

ابوریحان البیرونی، سلطان محموده اؤلی حرمت غؤیماغی نین نشانه سی حکمینده، عباسی خلیفه سی طرفیندان سلطان محموده بریلن "یمین الدوله" (دولتینگ ساغ الی) لقبی بیلن الهام لانیپ دؤزه دن بیر اؤلچگ غؤرالینه "یمین الدوله حلقه سی" آدینی برپ دیر. بیرونی، سلطان محمودین رخصت برمه گی بیلن ۱۰۲۰ ییلینده هندوستانه سیاحت ادپ، ریاضی، ستاره شناسلیق، اتنولوژی یالی بؤلؤم لرده بیلیم آلیپ دیر، شؤیله هم سانسکریت دیلینی اؤرنپ پاتانجه لی

بررسی رسم عزاداری در بین...

تعریف جزع و مصادیق آن

جزع در لغت به دو معنا آمده است:

۱- بریدن

۲- بی صبری کردن.

هرچند برخی، معنای اصلی آن را بریدن و قطع کردن دانسته و معنای دوم را به آن برگردانده اند، به این گونه که انسان جزع کننده از تداوم صبر و طمانینه دست برداشته، آن را قطع می کند.

در هر صورت، مسلم آن است، که جزع کردن در مصیبت به معنای بیتابی است و این بیتابی هر گونه که آشکار شود، جزع به شمار می رود.

در قرآن کریم می خوانیم: «إن الإنسان خلق هلوعاً* إذا مسه الشر جزوعاً؛ به یقین انسان حریص و کم طاقت آفریده شده است* هنگامی که بدی به او رسد بیتابی می کند. (معارج/ ۱۹- ۲۰)

حکم جزع و فزع کردن

سؤالی که در مورد جزع و فزع و بیتابی کردن پیش می آید این است، که آیا این عمل به طور کلی حرام است و یا اقسام مختلفی دارد؟

با بررسی تاریخ، به مواردی از بیتابی انبیاء و اولیای الهی در مصیبت های وارد شده بر آنها برمی خوریم، از جمله: حضرت یعقوب (ع) از فراق یوسف (ع) آن قدر گریه می کند، که بینایی چشمان خود را از دست می دهد» و ابیضت عیناه من الحزن؛ و چشمانش از غم سپید شد» (یوسف/ ۸۴)

و بی تابی او به حدی است، که فرزندانش از آن می ترسند، که پدرشان در فراق یوسف (ع) جان خود را از دست بدهد و به

اولیای خدا هم باشد؛ زیرا عدم رضایت به قضای الهی استثنابردار نیست و به هر شکلی و از هر کسی رخ دهد، حرام است و از اعمال جاهلیت به شمار می رود. فقها نیز بر آن اتفاق نظر دارند، بلکه هیچ مسلمانی یافت نمی شود، که چنین عملی را حلال بداند.

ب) جزعی که در مصیبت های عادی و برای فرونشاندن غم و غصه شخصی صورت می گیرد. در این نوع از جزع، هر چند نارضایتی از قضای الهی در کار نیست، اما هدف و جهت الهی هم ندارد. چنین جزعی نیز به طور مطلق حرام نیست، بلکه به اتفاق فقها مکروه است، مگر برخی مصادیق جزع که بر حرمت آنها به جهت وجود دلیل خاص، ادعای اجماع شده است. مواردی از قبیل کندن مو، لطمه و خراش وارد کردن بر سر و صورت و گریبان چاک کردن. (۹)

نتیجه گیری

در وارد شدن مصیبت توصیه شریعت این است، که انسان نفس خود را مهار و با تسلیم به قضا و قدر خداوند متعال بر آن مصیبت صبر کند و از این شکیبایی اجر برد؛ زیرا تنها این گونه می توان از مصیبت پیش آمده برای قرب پروردگار بهره جست. بنابراین تمام روایاتی که به نکوهش جزع در مصیبت ها پرداخته و حتی کفاره نیز بر آنها قرار داده اند، بر اقسام یاد شده، حمل می شوند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) به یکی از اصحاب خود در مرگ فرزندش، چنین تسلیت نوشت: «مبادا بیتابی تو اجرت را از بین ببرد، و فردای قیامت) برای از دست دادن ثواب مصیبت پشیمان شود. اگر ثواب آنرا می دیدی

بریلیپ، اؤزیندن اؤلی، تجربه لی و بیلیم لی کشی لردن اؤرنمگی کیچیک بیلمان دیر، گۆندوغار و گۆناتار عالم لاری نین اثر لرینه غیزیقلا نیپ اؤره نیپ دیر. اؤنین اثرلرینه گۆناتار عالم لاری بیلن بیر قطارده جالینوس، باطلیموس، افلاطون و ارسطو یالی عالم لاری ن آت لاری کؤپ یادلانیور. بؤ بؤلسه ابوریحان البیرونی نین اؤلاری ن اثرلری بیلن یقین دان تانیش اکن لیگی نی گؤرکزیور (الله قوف، ۲۰۱۱: ۲۳).

بیرونی، اؤز دورن نین مشهور حکومدارلاری نین کؤشگؤنده بؤلؤپ، علم- بیلیم بیلن مشغولانیپ دیر. خووارزم شهری محمود غزنوی طرفیندان باسیپ آلینان سون، بیرونی و باشغه عالم لار بیلن بیرلیک ده غزنوی شهرینه اکیدیلیپ دیر (محمد جانوف، ۲۰۱۷: ۹۶). اول، ۱۰۱۷- نجی میلادی ییلدان باشلاپ تا عمرنین آخیرینه چنلی غزنوی ده بؤلؤپ، اؤز علمی ایش لرینی غزنه لی حکمدارلاری ن حمایتی آستینده دوام اتدیرپ دیر. شؤل سانده غزنه لی حکومدارلاریندان سلطان محمود غزنوی، سلطان مسعود، سلطان مودود ابوریحان البیرونی نی غؤلداپ، اؤنین مهم اثرلر یازماغینه و دورن نین بیلیم دیلینی اؤرنمگینه سبب بؤلؤپ دیرلار.

گۆندوغارین بیرینجی داناسی حکمینده علم دنیا سینده آبرویی برها آرتان بیرونی غه، سلطان محمود آیراتین حرمت غویؤپ، اؤنی کؤشکیمین اینگ قیمتلی جواهری دیپ اؤویپ دیر. پ.گ بولگاکوف یق، ی. تیموف یق، ۱۳-نجی عصر تاریخچی سی یاقوت آل-اموی نین معلومات لارینه گؤره، سلطان عالم بیلن مصلحت لاشماغه، اؤنی اؤزنین گچیریون مجلس لرینه چاغیرماغه، داشاری یؤرت لاردان سوداگر لر، ایلچی لر

یالی کأبیر مهم هندی کتاب لارینی عرب دیلینه ترجمه ادیپ دیر. ابوریحان بیرونی، سلطان محمودین زمانینده سلطانین اؤلی حمایتی و کمکی بیلن شهرلری اداره اتمک اؤزینده "کتابة التحدید"، ستاره شناسلیق اؤزینده "کتاب التفهیم" و هندوستان حقینده یازان مهم اثرلریندن "کتاب التحقیق الهند" اتلی اثرلرینی یازیپ دیر.

بیرونی، سلطان محمود اؤلندن سونگ، سلطانین اؤلی اؤغلی سلطان مسعودین خدمتینه گیرپ، اؤنین اؤچین هم انچه اثرلر یازیپ دیر، یازان اثرلریندن بیر ی ستاره شناسلیغه دگیشلی بؤلان "القانون المسعود" دیر. سلطان مسعود، ابوریحان البیرونی نین بؤ اثری اؤچین منت دارلیق حکمینده بیر فیل کؤمیش بیلن اؤنی سیلاغلاپ دیر، یؤنه بیرونی، سلطانین بؤ سؤغانی نی آلمان، دولت خزینه سینه سؤغات ادیپ دیر. بیرونی، سلطان مسعودین اؤغلی سلطان مودود زمانینده- ده کؤشکده علمی ایش لرینه دوام اتدیرپ، سلطانه بغیشلاپ ایکی اثر یازیپ دیر. اولاردان بیر، قیمت بهالی داش لار و دمیملر حقینده یازیلان "کتاب الجماهر فی معرفة الجواهر" اتلی اثری، بیله کی سی بؤلسه سیاست حقینده یازیلان "کتاب الدستور" اتلی اثری دیر. ابوریحان البیرونی عمری نین سونگینه چه غزنه لی حکمدارلاری نین غؤلداوی و حمایتی بیلن علمی ایش لرینه دوام اتدیرپ انچه اثرلر دؤره دیپ دیر. بیرونی، غزنه لی سلطان لاری نین دربارینده و دوره سینده دؤره دن مهم و دنیا فایده لی اثرلری بیلن غزنه لی سلطان لاری طرفیندان و هم- ده خلق طرفیندان حرمت لانیپ اؤنگه اؤلی بها بریلیپ دیر (اؤزجان، ۲۰۱۳: ۱۹-۲۲).

او می گویند: «تالله تفتؤا تذکر یوسف حتی تکون حرضاو تکون من الهالکین؛ گفتند: به خدا آن قدر یاد یوسف می کنی تا سخت بیمار شوی، یا به هلاک افتی » سوگواری یعقوب در فراق یوسف «یا اسفی علی یوسف و ابیضت عیناه من الحزن فهو کظیم.

گریه یعقوب دلیل مشروعیت

از آیه‌ای که بدان اشارت شد، چنین می‌توان نتیجه گرفت، که گریه و اندوه هر چند سالیان درازی طول بکشد مانعی ندارد، بلکه مشروع و از ویژه‌گی‌های مثبت به شمار می‌آید.(۸)

اقسام مصائب

مصیبت ها به دو قسم کلی قابل تقسیم است و نباید احکام آن دو را خلط کرد:

۱- مصائب خلقی: مصائبی هستند که جنبه شخصی و دنیایی دارند. تمام رفتاری‌هایی که معمولاً در زنده‌گی انسان ها رخ می‌دهد، همچون مرض، فقر، مرگ خویشان، نقص در مال و جان و مانند آن‌ها که به جهت آزمایش انسان‌ها توسط خداوند متعال تقدیر می‌شود، از این قسم هستند.

۲- مصائب الهی: منظور مصیبت‌هایی هستند، که جنبه شخصی- و دنیوی ندارند، بلکه بازگشت به مسائل دینی، اخروی و معنوی می‌کنند. مصیبت اولیای خدا از این قسم است.

اقسام جزع و احکام آن‌ها

جزع از حیث حکم به سه قسم حرام، مکروه و مستحب تقسیم می‌شود. از حیث موضوع نیز به سه نوع قابل تقسیم است:

الف) جزعی که از روی نارضایتی به قضا و قدر الهی صورت گیرد. چنین جزعی قطعاً حرام است، حتی اگر در مصیبت

درمی‌یافتی، که آن مصیبت در برابرش ناچیز است. بدان که بیتابی کردن آنچه را از دست رفته برنمی‌گرداند و هیچ اندوهی قضای الهی را دفع نمی‌کند. پس آنچه به جای فرزندت به تو داده می‌شود، سزااست که اندوه تو را ببرد».

در یک روایت دیگر علما می‌گویند، که حکمت مصائب و سختی‌ها این است که انسان، تربیت شود و به مراتب بالاتری از صبر برسد، لذا کسی که در مصیبت‌های کوچک، جزع و فزع می‌کند، خداوند او را به مصیبت بزرگتری مبتلا می‌سازد تا او به مصیبت کوچکتر، راضی و صبور گردد؛ مثل حکایتی که می‌گویند: فردی با غلامش سوار بر کشتی شد، در بین راه، غلام شروع کرد به جزع و فزع و بی‌تابی. او هر چه غلامش را دلداری داد و به آرامش دعوت کرد، فایده‌ای نداشت. حکیمی در کشتی بود، گفت او را به دریا بیندازید و بعد نجاتش دهید. چنین کردند، غلام قدر کشی را دانست و آرام گرفت.(۲)

مآخذ

- ۱- قرآن کریم سورة بقره.
- ۲- حدیث پیامبر.
- ۳- فرهنگ عمید.
- ۴- فرهنگ دهخدا.
- ۵- الکاشغری محمود، دیوان اللغات الترك.
- ۶- راوی: زرمینه ۶۰ ساله بی سواد.
- ۷- قرآن کریم سورة یوسف.
- ۸- اینترنیت: تقی زادگان، سیمیه و بدر، فرخنده. سایت انترنیتی: <https://www.karbobala.com/articles/info/>
- ۹- محدثی، جواد. فلسفه عزاداری، سایت انترنیتی: <https://hawzah.net/fa/Magazine/View>

TAFAKKUR
MONTHLY

د ورونو قومونو د ژبو او ادبیاتو انستیتوت علمي- څېړنیزه، ادبي او فرهنګي میاشتني جریده

مسئول مدیر: څېړندوی شریف الله سانېن

مهتمم: څېړنپوهه عاطفه نورستاني

کتنپلاوی: څېړنپوه خیرمحمد حیدري، څېړنوال عبدالمجید ندیم، څېړندوی فريدالله فرحان،

څېړندوی شریف الله سانېن، څېړندوی نورياعدي نور

کمپوز او ډیزاین: ش. سانېن

د اړیکې شمېره: ۰۷۷۷۴۶۶۱۱۷

برېښنالیک: Informationasakabul@gmail.com

په دې جریده کې له سرليکني پرته، د نورو لیکنو سپیناوی په خپله د لیکوالو په غاړه دی.

اکادمی علوم افغانستان

معاونیت علوم بشری

مرکز زبانها و ادبیات

انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر

مدیریت جریده تفکر

آدرس: اکادمی علوم، انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر،

مدیریت جریده تفکر، شهرنو، کابل- افغانستان

تفکر میاشتنی

۱۴۰۳ ل. کال تله- لړم (میزان- عقرب)،

پرله پسې (۱۴۴- ۱۴۵مه) گڼه،

(۷- ۸مه) گڼه،

څلورم مخ،

اجواس داستان

پشه يي (۱) څېړنوال عبدالملک لاموال

اجوا عجب بندا آس لام او ولسی خگله پله ارکودن مېنایدي سلام کلام دارا بانالوکوله انتې گران انچه دي تارا میسی خاتري بالوکوله به می بی. بېگن دوریاره گه گي لشگن امبه له وي پورستاېگه ایاگن استیا یا کنديا پڼو لیگې درېگن اغتستا منیگن یومی خاتري گي بالوکوله شره ارکاوگي شیطاني کېوی. تیت خارنه بالوش کولوک بابا بدي پېنېگن بو وخت چنتی. چاکلې، نخود، کشمش یا لونگیالي دانا تیاگن ریزی بالوکوله شره آس گریتا دېگي مېسی خاتري باباېدی مشهور زېپ او کتالېک به او دیا پردا نه کاگن اي گوشنگي جتېا کوي ملتنا اغت او سلا مشورا گوراگن نصیحت او بکار پند لړېک میس عدتي شي ولس او وتولنا ممر او کشا لاينا حل او فصل کوچه میس اغت فضلا او مشوراتي کیمي شیرکنه نه بیایوی می خاتري گي ولس او خلگنا خدمتي کیا نه وکیل آس نه ملک خو کاکا، لالا، او بابا نامیدی چلوا آس میس لمپورک او بیلچی. معلوم ټونک جیوی کوچا یه شکان گریک او کتایه بېلچا گریک شوکا، کاغذ او پلاستېکه چوتیو انگر خوتي چو بارایه واړه منجه کایو جیو یا کودن انگر دوم او دوان به جویگا وتوله شره کودن کودن لاخار او غوسا به کغا ارکوتي ملتنا دلاسايدي اغت او بحث کاکن او جانه ملامت باېگن یومي خاتري گي میس صداقت او ایماندار یا خدمت او ارکي انتې راستي تانوک وسستا پله کومک کمی به مي انتې مچ ته باېگن مطلبه او مودا د غیر اغته انتې ارکه مي کارجیا کومي که اجوا کد تاوله ټوک گن لاکوېک چنتي او شورما جونه کتېک به بی. باو بی. کاکا او باباېدي اغتستا چوبی. دي گن سبای گي نوکرستاېگه شاپک گوشنگ واپ پشیه چوگلايه پلاستېک خلتا جیوی گورېگي کوچاس شریا پلاستېک کاغذ چو ټېک

بررسی رسم عزاداری در بین اوزبیکهای افغانستان (۲)

اوزبیکي

معاون سرمحقق عبدالمجید ندیم

وفات مادر

در وفات مادر معمولا غم و اندوه خویشرا با گریه اظهار نموده مهربانی و فداکاریهای او، اینکه او یک ذات معتبر است، به مدح گرفته می شود.

والیــــــــــــــدم مـــــــــــــــــــــه و مدینـــــــــــــــــــــه م
مهربـــــــــــــــــــــانیم جـــــــــــــــــــــانیم آنـــــــــــــــــــــم
یاکه:

آق ســـــــــــــــــــــوتینگ گـــــــــــــــــــــه رازی بـــــــــــــــــــــول
عزیمـــــــــــــــــــــم زم کـــــــــــــــــــــمبم آنـــــــــــــــــــــم
والیــــــــــــــدم مـــــــــــــــــــــه و مدینـــــــــــــــــــــه م
مهربـــــــــــــــــــــانیم جـــــــــــــــــــــانیم آنـــــــــــــــــــــم
یاکه:

آق ســـــــــــــــــــــوتینگ گـــــــــــــــــــــه رازی بـــــــــــــــــــــول
عزیمـــــــــــــــــــــم زم کـــــــــــــــــــــمبم آنـــــــــــــــــــــم

به مادران هم به قسم پدران حتی بالاتر از آنها اعتبار داده، به وفات مادران هم نهایت مهربانی او را در نظر گرفته، همه مهربانی های او را در قبال فرزندانش مانند: بی خوابی هایش در دوران طفولیت فرزندش، شرین زبانی او، تر و تازه نگهداری فرزندانش شیر دادن های او برای اطفالش و خلاصه همه پرورش های مادر در دو بینی ها به زبان آورده می شود.

باریگـــــــــــــــــــــه هـــــــــــــــــــــــــــــم یاغیگـــــــــــــــــــــه

اکه حقیده کویلنه یاتگنینی بیلدیریپ توره دی. اکه حقیده گی بیغی لرده «اکه جان»، «اکه جانیم»، «آغم» کبی لیکسیک مراجعت لر اوچرب کیله دی.

اکه نینگ عایله ده گی اورنی، ایر ییگیت صفتیده خلق آره سیده قازانگن شان و شهرتی تیلگه آلینه دی(۶) خداوند متعال با سه کار، به بندگان خود لطف فرمود:

۱- گندیده شدن بدن بعد از مرگ، که اگر چنین نبود هیچ عزیزی عزیز خود را دفن نمی کرد.
۲- و فراموشی بعد از مصیبت، که اگر چنین نبود [بشر از غصه] قطع می شد.

۳- حدیث و کرم خورده گی این دانه [گندم و ...] که اگر چنین نبود فرمانروایانشان، همچنان که زر و سیم را می اندوزند، آن را نیز می اندوختند.

آداب عزاداری: وظیفه عقلانی و شرعی، ایجاب می کند، که در ایام عزاداری حزن و اندوه خود را به «زبان حال»؛ یعنی، با اشک، آه و ناله و زاری، از نظر خوراک با کم خوردن و کم آشامیدن مانند افراد غم زده از نظر پوشاک، با پوشیدن لباسی که از حیث جنس، رنگ و نحوه پوشش در عرف، حکایت گر اندوه و ناراحتی است، آشکار سازیم. از روزی که بشر به دنیا آمد و سپس با پدیده مرگ و حوادث تلخ و روبرو شد با این واژه ها آشنا گردید.

انسان موجودی است، که آن چه را که با وجود و هستی خود

ايچيغغىسى ھىمم تاتيغغە درديگغە ھىمم داغيگغە صىبرى اول تىغاغيم آنىم

آنە اوليىمى فرزندلراوچون كته يوقاتيش شونينگ اوچون فرزندلر آنە اوليميده:

خىر كىتىسى سىين بىيلن كىورك كىتىسى سىين بىيلن بىراوزىنىنگ دنىسام ايدىنگ دنيا كىتى سىين بىيلن دىب ناليش قىلە دى لىر

مادران به تمام فرزندان، مخصوصاً به دخترهايش همراز و سیر داش، كومگىر، مشوره دهنده مى باشد. بعض وقت ها دخترهاى كه ازدواج كرده از خود روز و روزگار دارد، به مريضى هاى مادرش رسیده گى كرده نمى تواند، از حال و احوال او قسم شايدو بايد باخبر باشد، نمى باشد.

بناء بعد از وفات مادر تمام اين حالت ها را دختر با ابراز ندامت به قسم رباعى به زبان مى آورد:

قىزدىدىدىم، اوغىللى دىدىدىم روز دىدىدىم روزگىار دىدىدىم ھىچ اوزىم دىن آرتمىھ دىم دىلگىننىنگ تىارتگن تاملىھ بىركىونى يىاد اىتمىھ دىم كىدىرگنى، خىوش ايتگىھ نى تىورت اينلىك متاع تاپمىھ دىم

خلاصه در غمخوارى فرزندان شخصيت والای مادران منعكس مى گردد. فرزندان مادران را به تاج سر، سلطان روزگار، تخت روان، ملكه جهان تشبيه مى كنند.(۵)

عزادارى ديگر اقارب

در اين بين به برادران، خواهران هم نمونه هاى خاص از گريان ها در بين اوزبىكها موجود است.

نىگىھ بىوفالىك قىلدىنگىز يىنگىم نى گىل دى سىولدىردىنگىز بالىھ لرنىسى تشىلب كىتىب آنىم نى تىرىك آلدىردىنگىز اكىھ جىانمى اكىھ اى مھىربانىم اكىھ اى

ينگه اكە نينگ خانىنى

قوشىق ده شو سوز نينگ ھمده «آنم» اشتراكى، اونينگ

ناسازگار ببيند، ناپسند دانسته و با آن مبارزه مى كند و اگر نتوانست در مقابل آن دست به دفاع بزند با ابراز اندوه، گريه و... به مقابله با آن و آرام سازى دل خود مى پردازد. بلى گريه و خنده از عوارض وجودى انسان است، كه بسيارى از حالات روحى و درونى انسان در اين دو، بروز و ظهور پيدا مى كنند.

فطرت انسان بر اين نهاده شده كه در هنگام از دست دادن محبوب، اندوهگين و در هنگام شادى آن ها، خشنود مى شود و غالباً اين اندوه و شادى باعث بروز گريه و خنده مى شوند و دين مبين اسلام كه قوانين آن با فطرت مطابق «فطرت الله التى فطر الناس عليها» قرآن كريم.^{۱۶} روم/سوره ۳۰، آيه ۳۰ است.

بر اين امر صخه گذارده و پيامبر اكرم (صلى الله عليه وآله وسلم) و صحابه ايشان به خاطر از دست دادن عزيزان خود غمگين مى شدند و گريه مى كردند

كه موارد متعدد آن در متون شيعه و اهل سنت نقل شده، از جمله گريه پيامبر (صلى الله عليه وآله وسلم) براى پسرش ابراهيم

از يك صحابه بنام عبد الرحمان بن عوف روايت است مى گويد، كه يك روز پيامبر خدا صلى الله عليه و آله وسلم دست من را گرفته و نزد ابراهيم، كه در حال جان دادن بود آمدىم . پس او را در دامن خود گذاشت و فرمود: فرزند عزيزم! در برابر خواست خدا، كارى از من ساخته نيست، و از چشمانش اشك سرازير شد . عبد الرحمان عرض كرد : اى رسول خدا!! گريه مى كنيد؟ مگر شما خود از گريستن نهى نفرموديد؟ حضرت فرمود : من از نوحه كردن نهى كردم ؛ از دو صدای احمقانه و زشت :

۱- صدایى به هنگام خوشى

۲- يعنى لهو و لعب و ساز و آواز شیطانى، و صدایى به هنگام مصيبت.

مصيبت : يعنى خراشيدن چهره و دريدن گريان و فرياد شیطانى . اما اين گريه از سر رحم و دلسوزى است و كسى كه رحم نكند به او رحم نمى شود .

يك دانشمند روسى بنام اويد مى گويد: در گريستن لذتى است، زيرا اندوه ها و تأثرات درونى كه در اعماق روح و قلب انسان است، با سيلاب و اشك بيرون آمده و نابود مى شوند»

دانشمند ديگر مى گويد: قطره هاى اشك بدون اينكه به كوشش ما براى جلوكيرى از آن توجهى كند، فرو ريخته و با افتادن خود روح پىرشكنجه ما را آسوده مى كنند.(۷) ...

ص

اوشوكاي چوتېمىن تاكوچاس اخري جا اېځتو كېتا شره ټنگونېټا اېته جايه گي شارواليس شكان گريكالي پله انديوا ليا شې او ته بړاوه گان به مي انتې گران انچيدي تاراگن ټېنا خو ملا آذان دي درېتا شامه جا استى لمپوړېگي شكان او ولس وټتايه بې احساس خلكنا مردارستا پاك گي گن ميس داش استى. پلاستېك خلتا او چپا استيدي پند او سنگاي شوكا، پلاستېك او رنگ په رنگ چرټېك كاغذ او وري ميواپنا پوسته اوټي كيگي ايمې خاترې گي بي نماز نه بيت استه بمبانى وربكېدي اونجه گي، اېگه استېدي بمباي انه گي چپا استه اوپا يه بړا واس وطني جنگه گراي زخمي دويه استاي انگوړېگي دلوي شيدال وريگيدي بوجو ته گه مچياگن خودستي تانك شپه واپتويدي دويگه استه سوسولېگي گوشنگي واسلين پلاستېكه كمكوي اوديى دويه استاي انگوړېگي مالش امبلوا نوكري طرف شاپا اركي شره گي ډوبا سلام ويا غريب غور بايه پله بكار موټكى شاباس روپى وان چندان كاپتا نه آلياگن ميس حلال روزي بو كاينا الگا ---- چوگه نوكري كيا جمه دى پوپا پولا دفتر ملا ذمنا چالپويا او شكان مكان گري وى وري جمنما موېل او فرنېچر ناميدي ميز او چوكي خوميس بوپرانگي ميز شرعى خرټوټا شره روند روند لهمستا سمبال ككه مچانن كونا لهمستاسبا انتې نه اوړه گى ملاذمين ملتنا مينا كاگن دستي رنگ جرړوا حلبىي چانېك داله چاي تيار امابه نشي په وان تينه انتې تارونې وي آچس.

اجوا ملتنا ټوخ ياره چاي نه خورده جنگ نمي شه چاي پلگي گورېگي ملازمنا كوټاي گى دفترس كوالى گز لړا او ۲ گز پراخ خر پوش سمټ كوي پشي. پله لم لم بالشوړېك گي شپوي ټوټاپنا پوش به وي اجوا پشكن گري مېس خدري كاگن يومي خاتري گي يومينا خدر او گرانيا كيا ملازم انچدي نه تاره گي اي همكاراو كودن كودن جانبدي اوټ بابگي وره پېري مى شره امرنه كا اركوتي لُهمه ملتنا وانټ گوريا، طهارت، او پاكي كاېنا الگا تشناب او دست شوي او دس كېك د پوپا بكار اونجه گي او يگان او دسي كېگى ميس وري دفترس يارني به ميس مېسى انتې گي تشناب اونجه گه لشېگن گران انچه دي تارېگن او اغتى سنگه نه وي گن اوكتوي كوتي لاميسي پېري پاكي او صفايه بلد او وانټ گوراگن، كودن گي اجوا مېنا لُهمه وخته مى پله ډوبا بو ټوخ او ازنابدي مېگي الله نن كونا صواب لايام تو گورېگي.

دفترس انډ يوالني مي گن لايام دفتر اما گوشنگن شي كوزات گي گوشنېگ پاكي كاكامن او پاكي انتې كوشش كاگمان بايد يه به كمان خوكتوي كوتي يارنن خديي انصاف دېچين مى انتي فكر نه كاگن سنگاي كاغذي نه اوبرېگن حتا دروازا په اتك پله بوټ او پاكرني به پاي پاك شره نه گرېگن.

اجوا خبر مم او تومه بكار لمې كي گمان انشالله مه به مولاگن اگه نه كن اما صوبن او خداي او دين رضا بيان لايام امنې تارا پچوا اشپار پولو او ملتنا پلا او وپشولا او شېشه قاپ كوچه لينه حوالا اوون جمه گي ناري اېگن مم اركي پوپاي.

قاب گي ملاز مينه چوتېو كنا گي ميز شره اونجگي جېچېن اجوا چوتېگي اېته درواي دروا اشپار پلو كوچاي پيلاي او وري اوكوړه بېل ...

ص